

ГЕОЛОГІЯ

Є. Я. КРАЄВА

ПРО ВЕРХНЬОАЛЬБЬСЬКІ ВІДКЛАДИ РАЙОНУ КАНІВСЬКИХ
ДИСЛОКАЦІЙ

(Представив академік АН УРСР В. Г. Бондарчук)

Крейдові відклади в районі Канівських дислокацій здавна привертали увагу дослідників внаслідок чіткого відслонення в численних ярах, що прорізають праві схили долини Дніпра і його притоки р. Росі.

Розріз крейдових відкладів у цьому районі складають піски, скременілі пісковики і біла крейда.

Цю товщу крейдових відкладів довгий час дослідники, слідом за Г. О. Радкевичем [1], датували як сеноман. Між тим, ще в 1851 р. К. М. Феофілактів [2] на підставі даних фауни вважає зеленуватосірі піски аналогом альбу французьких геологів, а сам Г. О. Радкевич відмічав, що «крейдові відклади околиць Канева більш давні, ніж типові відклади нижнього сеноману (зони *Pecten asper*)» тому, що в них відсутні типово сеноманські форми.

У списку фауни з піщаної товщі Г. О. Радкевич наводить *Ammonites inflatus* Sow. Останній, під назвою *Pervinqueria ex gr. inflata* Sow., наводиться О. В. Іванніковим [3] з товщі зелених пісків Мар'їного яру і яру Меланчин потік (околиця м. Канева) разом з іншими верхньоальбськими видами: *Lucina (Phacoides) downesi* Woods, *Exogyra arduennensis* Orb., *Pecten gaultinus* Woods.

В 1954 р. О. К. Каптаренко-Черноусова [4] віднесла за фауною форамініфер нижню частину піщаних відкладів біля с. Костянець, представлену сірими дрібнозернистими пісками, що лежать безпосередньо на юрських глинах, до верхнього альбу.

Літологічне і палеонтологічне порівняння піщаних відкладів району Канівських дислокацій, які довгий час вважали за сеноманські, з піщаними відкладами Мар'їного яру, яру Меланчин потік і Костянцького яру, що на підставі даних фауни були виділені О. К. Каптаренко-Черноусовою і О. В. Іванніковим як верхньоальбські, вказує на повсюдне поширення верхньоальбських відкладів в цьому районі. Вони відслонюються на правому схилі долини Дніпра і в стінках ярів, що його прорізають від с. Пекарі майже до с. Бучака, а також в Хмельнянському яру, що впадає в долину р. Росі.

Для уточнення віку піщаної товщі альб-сеноману району Канівських дислокацій нами проведене пошарове вивчення її літологічного складу і фауни, внаслідок чого цю товщу, до деякої міри умовно, підрозділили на чотири шари знизу вгору:

І. Піски темносірі та жовтуватосірі, майже без включень скременілих пісковиків.

ІІА Піски зеленуватосірі та жовтуватосірі з безладні і шаровими частинними включеннями скременілих пісковиків.

ІІІ. Зеленуватотемносірі піски і скременілі пісковики.

ІV. Піски зеленуватожовті.

В основі альб-сеноманської піщаної товщі залягають нижньокрейдові континентальні піски або морські верхньоярські глини. Вони на більшій частині території покриті канівськими пісками та четвертинними суглинками і тільки у відслоненнях ярів Гниловід і Хмельнянський — дуже карбонатними пісками з типово сеноманською фауною.

Нижній шар піщаної товщі (І) потужністю близько 3 м складають тонкозернисті карбонатні темносірі піски, які в просторі заміщуються жовтуватосірими пісками, що майже не містять в собі включень скременілих пісковиків (таблиця, зразок 1).

Механічний склад і карбонатність піщаних відкладів альб-сеноману

№ зразка	№ шару	Діаметр, мм						CaCO ₃
		>2,0	2,0—1,0	1,0—0,5	0,5—0,25	0,25—0,1	<0,1	
1	I	—		0,3	1,1	3,2	90,4	18,0
2	II	—	3,9	4,6	30,7	40,0	20,8	7,15
3		—	—	1,0	14,0	42,0	43,0	1,75
4	III	2,9	8,8	5,1	13,8	20,8	48,6	0,79

Органічні рештки в цій частині товщі представлені ядрами, відбитками і черепашками пелеципод, поганої збереженості, форамініферами та рідкими відбитками рослин.

Темносірі піски цього шару відомі тільки в двох відслоненнях, одне з яких знаходиться в Костянецькому яру, друге — в яру Борисів потік. Ці піски цікаві тим, що містять в собі порівняно багатий комплекс форамініфер, які вперше були виділені О. К. Каптаренко-Черноусовою [4, 5] в Костянецькому яру. В яру Борисів потік визначено: *Lucina* sp., *Ostrea* sp., *Entolium orbiculare* (S o w.), *Chlamys* sp., *Exogyra conica* S o w., *Tellina striata* S o w., *Lucina* cf. *sanctae crucis* P i c t. and C a n p. та ін. і форамініфери: *Nodosaria nana* R e u s s, *Vaginulina parallela* (R e u s s), *Globulina prisca* R e u s s, *Tristix* aff. *excavatus* R e u s s, *Cristellaria cephalotes* R e u s s, *Cibicides* aff. *formosa* B r o t z., *Gyroidina* sp. Жовтуватосірі відміни пісків нижнього шару товщі більш поширені. На Селищанській і Канівській ділянках вони представлені тонкозернистими пісками і поодинокими молюсками (в основі цього шару в Костянецькому яру нами знайдено *Pholadomya semicostata* A g.) та форамініферами; іноді органічні рештки представлені тільки рідкими радіоляріями і спікулами губок.

В ярах с. Хмільного піски крупніші, вони містять в собі багату фауну молюсків поганої збереженості: *Nucula pectinata* S o w. (?), *Cucculaea glabra* (P a r k), *Trigonia spinosa* P a r k., *Cyprina quadrata* (O r b.), *Cyprimeria* cf. *parva* S o w., *Cardium proboscideum* S o w., *Tellina striata* S o w., *Entolium orbiculare* (S o w.), *Chlamys robinaldina* O r b., *Exogyra conica* S o w., *Lucina* cf. *downesi* W o o d s, *Astarte* sp., *Trochus* sp. та ін. Нижче, на юрських відкладах, залягає прошарок (0,4 м) дуже збагачених на глауконіт пісків з невизначеними уламками пелеципод.

Піщані відклади першого шару вверх по розрізу поступово переходять в піщані відклади другого шару.

Другий шар має потужність до 15 м. Він представлений зеленувато-сірими, у верхній частині — жовтуватосі — і дрібнозернистими пісками. У всьому шарі численні безладні та шарові включення скременилих пісковиків, механічний склад і карбонатність яких наведено у таблиці (зразки 2,3). Піски і пісковики містять в собі досить різноманітні органічні рештки поганої збереженості, нерівномірно розподілені по розрізу. Найбільші збори скам'янілостей були зроблені з середньої частини розрізу у верхів'ях яру Борисів потік. Тут були визначені: *Lingula* sp., *Belbekella* cf. *kopetdagensis* Mo is., *Cucullaea glabra* (P a r k.), *Trigonia spinosa* P a r k., *Linotrigonia* cf. *immutata* S a w., *Venericardia tenuicosta* S o w., *Venus faba* S o w., *Tellina striata* S o w., *T. inequalis* S o w., *Panopaea gurgitis* (B r o n g n.), *Entolium orbiculare* (S o w.), *Chlamys robinaldina* O r b., *Cyprina* cf. *ligeriensis* O r b., *Gervillia* sp. та ін., відбитки рослин, форамініфери: *Arenobulimina presli* (R e u s s), *Cristellaria cephalotes* R e u s s, *Gyroidina* sp., *Cibicides* aff. *formosa* B r o t z., а також радіоларії, спікули губок, зуби риб, черв'яки, губки. Не можна не згадати про знахідки в нижній частині цього відслонення (приблизно на 5 м вище покрівлі юрських відкладів) і в Бугаєвому ярі на такому ж рівні ядер *Pervinqueris inflata* S o w. і *Lucina downesi* W o o d s.

У верхній частині цього шару піски (таблиця, зразок 3) жовтуватосірі, органічні рештки або зовсім відсутні в них, або представлені поодинокими екземплярами. Так, в одному з відгалужень Костянецького яру на 10—13 м вище підосви шару були виявлені *Cristellaria* sp., *Varginulina* sp. альбського вигляду і *Exogyra conica* S o w., *Entolium orbiculare* (S o w.), поодинокі радіоларії і спікули губок.

Третій шар складається з зеленуватотемносірих майже безкарбонатних глауконітових пісків і пісковиків з включенням більш чи менш скременилих пісковиків, що відслонюються тільки в ярах Хмельницькому і Гниловоді. Потужність їх близько 4 м. Гранулометрична характеристика пісків та їх карбонатність наведені в таблиці (зразок 4). Цей шар підстелюють жовтуватосірі піски другого шару, що описані нами вище. Точне взаємовідношення між цими шарами не зовсім ясне, тому що в жодному відслоненні нам не пощастило бачити повного розрізу верхньоальбських відкладів від юри до сеноману. Можна тільки сказати на підставі знахідки в описуваних шарах ядра тригонії, яка схожа на *Pterotrigonia hemilunaris* S a v., що вони займають більш високе положення, ніж жовтуватосірі піски.

Органічні рештки в цьому шарі представлені ядрами і відбитками пелеципод поганої збереженості, відбитками голонасінних рослин і шишок, поодинокими радіоларіями, лусками риб і спікулами губок. Визначені *Pterotrigonia* cf. *hemilunaris* S a v., *Trigonia* ex gr. *spinosa* P a r k., *Chlamys robinaldina* O r b., *Entolium orbiculare* (S o w.), *Neithea quinquecostata* O r b., *Panopaea* sp., *Exogyra conica* S o w., *Cardium proboscideum* S o w., а також *Rhynchonella* sp. та ін.

Четвертий шар залягає безпосередньо на третьому, відокремлюючись від останнього тонким прошарком (0,1 м) різнозернистого піску, збагаченого на глауконіт. Цей шар складається з дрібнозернистого безкарбонатного сіруватожовтого, більш менш озалізованого піску з прошарками (0,1 м) різнозернистого темнозеленого глауконітового піску. Загальна потужність шару 5 м. У верхній частині шар пронизують рідкі ходи землероїв, які заповнені піскуватою крейдою. В цьому шарі ніяких органічних решток не було знайдено, але О. Р. Конопліна відмічає у верхній частині піщаної товщі присутність бідного комплексу сеноманських форамініфер.

Розподіл фауни в товщі піщаних відкладів альб-сеноману району Канівських дислокацій дозволяє відносити I—II шари до верхнього

альбу. Підставою до цього є присутність в цих шарах *Pervinqueria imitata* Sow., *Lucina (Phacoides) downesi* Woods, *Linotrigonia* cf. *immutata* Saw., *Pholadomya semicostata* Ag., *Cardium proboscideum* Sow. та ін. верхньоальбських молюсків і форамініфер. Відсутність в шарі III типово сеноманських молюсків дозволяє нам умовно цей шар відносити до альбу.

Четвертий шар, в якому, за літературними даними, присутні сеноманські форамініфери, відносимо до сеноману.

ЛІТЕРАТУРА

1. Г. А. Радкевич, О фауне меловых отложений Каневского и Черкасского уездов Киевской губ., К., 1894.

2. К. М. Феофилакт, О юрских и меловых осадках Киевского округа, К., 1851.

3. О. В. Іванніков, Наук. зап. КДУ, 15, 2, 50 (1956).

4. О. К. Каптаренко-Черноусова, Геологическое строение и газонефтеносность Днепровско-Донецкой впадины и северо-западных окраин Донецкого бассейна, К., 1954, стор. 462.

5. О. К. Каптаренко-Черноусова, ДАН УРСР, 508 (1957).

6. А. А. Савельев, Нижнемеловые тригонии Мангышлака и запад-Туркмении, Л., 1958.

Інститут геологічних
наук АН УРСР

Надійшло до редакції
6. IV 1959 р.

Е. Я. КРАЕВА

О ВЕРХНЕАЛЬБСКИХ ОТЛОЖЕНИЯХ РАЙОНА КАНЕВСКИХ ДИСЛОКАЦИЙ

(Представлено академиком АН УССР В. Г. Бондарчуком)

Резюме

Верхнеальбские отложения в районе Каневских дислокаций пользуются повсеместным распространением. Представлены они толщей песков и песчаников с прослойками и беспорядочными включениями окременелых песчаников и прослойками (0,1 м) крупнозернистого глауконитового песка. Возраст отложений определяется фауной моллюсков и фораминифер.

Е. У. KRAYEVA

ON THE UPPER ALBIAN DEPOSITS OF THE KONYEV DISLOCATION

(Presented by V. G. Bondarchuk, Member Academy of Sciences, Ukrainian SSR)

Summary

The Upper Albian deposits in the district of the Kanyev dislocation are dispersed ubiquitously. They consist of a series of sands and sandstones with interlayers and sporadic intrusions of silicified sandstones with intercalations (0.1 m) of coarse-grained glauconitic sand. The age of the deposits is determined by the mollusks and foraminifers.